

TILLBAKABLICKAR OCH FRAMTIDSVYER ANGÅENDE NATURSKYDDET.

AV ERIK FJÄLLMAN.

Naturskydds rörelsen i Sverige har inga gamla anor. Den fanns inte med bland de många folkrörelser som grundades under 1800-talets senare hälft.

Faktum är att själva begreppet naturskydd, i den betydelse vi lägger däri, är relativt nytt. Förklaringen därtill är lätt att ge. Hotet mot naturen från destruktiva krafter var under tiden före sekelskiftet icke tillnärmelsevis så påtagligt som det blivit i ett senare skede. Följaktligen förelåg inte då något markant behov av organiserat naturskydd. Visst förekom naturförstöring även under 1800-talet. Exempel därpå är svedjebuket som gick härjande fram, hårdbetningen av vissa marker samt sjösänkningar. Människornas möjligheter att förändra naturen och landskapet var dock rätt begränsade. Det är den tekniska utvecklingen under 1900-talet som gjort naturskyddet till en nödvändighet. De stora maskinerna, högeffektiva sprängämnen och nya kemiska medel har givit människorna en tidigare oanad makt över naturen, som stundom utan överdrift kan betecknas som ödesdiger.

FÖRSTA UPPRINNELSEN

År 1909 är ett märkesår i det svenska naturskyddets historia. Fler och fler röster hade höjts som påtalade begynnande naturförstöring, vilken måste mötas med naturskydd. Som en följd av den växande opinionen bildades nämnda år Svenska Naturskyddsföreningen, den organisation vars verksamhet genom åren betytt så oändligt mycket för räddandet av många för vårt land nära nog omistliga naturvärden, som hotats av skövling och vandalisering.

År 1909 är även den svenska naturskyddslagstiftningens födelseår. Redan år 1904 föreslog den bland naturskyddsfolk kände liberale riksdagsmannen Karl Starbäck, att Kungl. Maj:t skulle låta utreda vilka åtgärder som lämpligen borde vidtagas, för att skydda den svenska naturen. Så småningom kom den av Starbäck begärda utredningen till stånd. Den resulterade i 1909 års naturskyddslag, som trädde i kraft påföljande år.

Märkligt att notera är att i Värmland bildades redan någon gång omkring 1860 en förening vid namn Värmlands Naturhistoriska och Fornminnesförening. Denna organisations verksamhet var dock inte inriktad på naturskydd, utan på att bibringa medlemmarna ökad kunskap inom föreningens intresseområden. I anledning av att föreningen representerade tvenne verksamhetsinriktningar delades den år 1925, och Värmlands Naturhistoriska Förening räknar sina anor från det året.

SÄLLSKAPET FÖR NATURSKYDD I KRISTINEHAMN

Drömmen om en lokal naturskyddsförening i Kristinehamn som många naturvänner närde, förverkligades när Sällskapet för Naturskydd bildades den 18 mars 1934. I de stadgar som antogs vid bildandet uttalades att Sällskapet har till syfte att verka för bibehållande av och skydd för djur- och växtliv ävenså naturminnesmärken.

Hur har då Sällskapet lyckats förverkliga denna de första stadgarnas målsättning? Vad har utträttats under

de gångna åren? Några brottstycken ur protokoll och verksamhetsberättelser kan i någon mån ge svar på dessa frågor.

Redan under Sällskapet första verksamhetsår gjordes en framställning till staden, att ett skogsområde beläget omedelbart norr om tätbebyggelsen skulle avsättas till naturskyddsområde, för att ge stadens invånare möjlighet till rekreation i närbelägen, relativt orörd natur. Framställningen vann gehör hos myndigheterna och naturskyddsområdet blev ett faktum. Den skriftliga dokumentationen därom var dock så lösligt formulerad att beslutet utan större svårighet kunde upphävas, när industrin expanderade och behövde mark. Sällskapet medlemmar och många andra av tätortens invånare hoppas än i dag på kompensation för förlusten av detta fina närströvsområde.

Motgång och medgång har helt visst växlat i Sällskapet verksamhet. En av de största motgångarna var utan tvekan att Prästerudsudden fränhändes stadens befolkning som utflyktsmål, genom att den annekterades som industriområde. Sällskapet gick hårt in för att rädda denna underbart natursköna plats undan förödelse, men utan framgång. Beklagligt tycker fortfarande många kristinehamnare.

Åtskilliga naturvårdsfrågor som Sällskapet bedömt angelägna har dock funnit en tillfredsställande lösning.

Att en granplantering som så småningom skulle komma att skymma en vacker utsikt över Bergsjön icke kom till utförande, eller att tallar av mycket hög ålder, som växer vid Skymningen, skonats från en hotande avverkning genom att Sällskapet gjorde framställningar därom, hör inte till de större frågorna som Sällskapet agerat i, men förtjänar dock att nämnas.

NATURRESERVATEN

Grinden vid Västra Nötön.

Foto: Gunnar Karlsson.

I de kommittéer som länsstyrelsen tillsatte för att utreda förutsättningarna för bildandet av Nötöns och Kummelöns naturreservat var Sällskapet representerat och bidrog även med undersökningar av respektive områdets fauna och flora. Dessa inom vårt landskap särpräglade områden hade sedan lång tid tillbaka omfattats med stort intresse av Sällskapet, och även om reservatsfrågornas lyckliga lösning var ett resultat av många goda krafter samverkan, kan det noteras med tillfredsställelse att Sällskapet har fått bidra därtill.

VÄNERN OCH SKÄRGÅRDEN

För Sällskapet för Naturskydd medlemmar, och även för flertalet övriga kristinehamnare, är givetvis skyddet av Vänern, dess vatten, öar och stränder, en första rangens angelägenhet. Detta framhålles även i andra artiklar i denna minnesskrift.

Utsikt från Dyrön – Visnums-Kils sydligaste udde.

Foto: Thord Qvick.

Såväl industrier som tätorter släpper fortfarande ut betydande mängder föroreningar i Väterns vatten. Det skall villigt erkännas, att när centralortens avloppsreningsverk sattes i funktion, skedde en avsevärd och synbar förbättring av vattnet i Varnumsviken. Men reningsverkets s. k. tredje steg, som innebär reducering av fosfatutsläppen, låter fortfarande vänta på sig.

Den ökade igenväxningen av landets vattendrag, icke minst av de grunda vänervikarna, kan konstateras av var och en som känner tidigare och nuvarande förhållanden och kan göra jämförelser.

Orsakerna till den ökade vegetationen i sjöarna, vilken i stor utsträckning består av bladvass, är att vattnet bemängts med växtnäringssämnen, dels genom att utsläppen från hushållen flerdubblats under senare decennier och dels genom jordbrukets ökade användning av konstgödselmedel.

Det ämne som förekommer i en så avpassad mängd i utsläppen att dess avlägsnande utgör en i rätt hög grad reglerande faktor för ifrågakvarande växtlighet är fosfor. Sällskapet anser därför att reduktion av halten fosfater i tätortens avloppsvatten genom inrättande av "tredje steget" bör ges hög prioritet i kommunens handlingsprogram. Denna uppfattning har med utförlig motivering delgivits berörda myndigheter.

Till de stora naturvårdsfrågorna inom Kristinehamns kommun kan utan tvekan hänföras kravet på nedbringande av den förorening av Visman och Kolstrandsviken och även av Vänern i stort som sker genom utsläpp från massa- och pappersindustrin vid Bäckhammar. Detta är dock ett problem som är svårt att lösa på ett sätt som tillfredsställer berättigade anspråk.

Allmänt känt är vilken oerhört stor betydelse industrier av denna art har för folkförsörjningen och landets ekonomi. Vissa obehagliga följdverkningar vid bedrivandet av en sådan för land och folk livsviktig verksamhet måste givetvis tålas. Men nog finnes det gränser som inte får överskridas.

Ett krav som allmänheten bör ha full rätt att ställa på en industri som ägnar sig åt sådant som försämrar den miljö människorna är hänvisade att leva i, är att företaget använder sig av till buds stående medel att eliminera skadeverkningarna, i den mån dessa medel bedömes vara rimliga ur samhällsekonomisk synpunkt.

Detta var den uppfattning Sällskapet gjorde gällande vid kontakter med företag och myndigheter, när den nu pågående utbyggnaden vid Bäckhammar var på planeringsstadiet.

Bland frågor som rör Vänern kan vidare nämnas, att Sällskapet framhållit önskvärdheten av förbättrad oljeskyddsberedskap vid Kroksviks oljehamn samt framfört synpunkter på hur muddermassorna skulle deponeras vid den för ett par år sedan avslutade muddringen i hamnen och vid Vålösundet.

AVFALLSDEPONERING

Vid en tillbakablick på vad som skett inom vårt samhälle under tid som inte ligger särskilt långt tillbaka, utgör hågkomsten av soptippen i Sannavassen ett dystert avsnitt. I dag är säkert alla som känner till saken ense om att det är fullständigt ofattbart att tätortens avfall av alla slag under lång tid okritiskt vräktes ut i Varnumsvikens vatten.

Som exempel på avfall som sågs på Sannavassens soptipp kan nämnas bilvrak, emballage för kemikalier av skilda slag samt kasserade oljefat, vilka oftast innehöll rester av det tidigare innehållet. Naturskyddarna såg givetvis med avsky på detta vidriga sätt att dölja avfallet och gjorde ett flertal framställningar för att få slut på oskicket.

De som insåg vidden av denna upprörande vattenförorening och kämpade för att få ett slut på ynkedomens mottog med tillfredsställelse myndigheternas meddelande att i första början av 1970-talet skulle en ändring ske. Det kom dock malört i glädjebägaren när beskedet kom att Strandmossen skulle bli platsen för den nya avfallstippen.

I ett par avseenden bedömdes Strandmossen vara lämplig för ändamålet. Geografiskt ligger den nära tätorten. Att detta betyder låga fraktkostnader, och bidrar till att allmänheten lätt kan bli av med avfallet är uppenbart. Vidare var det kommunägd och åtminstone för närvarande ur produktionssynpunkt värdelös mark som togs i anspråk.

Men Strandmossen är en fuktmark med ett flera meter djupt lager av starkt vattenhållande torv, i huvudsak bestående av tämligen oförmultnade vitmossor. Att lägga upp avfallsmassor på mark av denna karaktär måste självfallet bedömas som olämpligt, i första hand med hänsyn till avloppsfrågan.

Strandmossen avvattnas dels genom ett avloppsdike som går i sydlig riktning förbi bostadsområdet Stensta och dels genom gamla dräneringsdiken, från vilka vattnet i allmänhet utfaller i Spjutbäcken.

Vad som vållar oro är att avloppet mot söder skulle kunna åstadkomma förorening av brunnar i nämnda bostadsområde, samt att svårkontrollerbar genomsipring i marken i samma riktning icke är helt otänkbar. De närboendes farhågor är därför fullt förståeliga.

Sällskapet agerade i frågan om Strandmossen har bestått i att genom skrivelser till berörda myndigheter erinra om de risker som kan föreligga vid deponering av avfall inom ett fuktområde, särskilt om det kan misstänkas att avfallet innehåller giftiga och miljöfarliga ämnen. Sällskapet har även tagit sig friheten påminna om vikten av att utfärdade bestämmelser efterföljes, exempelvis att den tillåtna mängden tippmassor icke får överskridas.

SÄLLSKAPETS MILJÖVÅRDSKOMMITTÉ

Sedan Sällskapet 1972 tillsatte en kommitté med speciell uppgift att bevaka natur- och miljövårdsfrågor inom kommunen har den delen av verksamheten avsevärt intensifierats.

Sällskapets goda relationer till de kommunala myndigheterna är värda att notera med stor tillfredsställelse. När nämnderna ställes inför frågor med anknytning till natur- och miljövård, anlitas Sällskapet ofta som remissinstans. Förtröendet från kommunalt håll kan nog förklaras med att Sällskapets intentioner på det hela taget icke har varit att kritisera gjorda gärningar, utan att med syftning framåt aktualisera vad som är viktigt beträffande natur- och landskapsvård, samt ge synpunkter vid planläggande av åtgärder som ligger inom Sällskapets intressesfär.

När kommunens fritidsplan utarbetades gavs Sällskapet tillfälle att inkomma med synpunkter redan när planen befann sig på skisstadiet. Det är givetvis glädjande att nu i efterhand kunna konstatera att flera av de påpekanden Sällskapet gjorde vann beaktande.

Förslaget att bilda naturreservat av vissa öar i skärgården, där i första hand Kalvön och Sibberön bör ingå, har fått starkt stöd av Sällskapets miljövårdskommitté. En planerad skogsavverkning med anlitan av tunga maskiner hotade att spoliära öarna som rekreationsområden för avsevärd tid framåt.

Bildandet av naturreservat bedömdes som det säkraste sättet att för framtiden avvärja dylika hot. Frågan är för närvarande föremål för överläggningar mellan stiftsnämnden som förvaltar öarna, Kristinehamns kommun och länsstyrelsens naturvårdsenhet. Utvecklingen följes med uppmärksamhet och intresse av miljövårdskommittén.

Våren 1977 kröntes föreningens långa kamp för att rädda Gustavsviksområdet från ytterligare exploatering med framgång. Kommunfullmäktige beslutade nämligen vid sitt marssammanträde detta år, att upphäva stadsplanen för området norr om Albin Marin, vilket förhoppningsvis innebär, att även kommande generationer kan njuta av det tilltalande och rofyllda landskapet kring Varnumsvikens inre del.

FRAMFÖRLIGGANDE UPPGIFTER

Om man väljer att uttrycka sig något drastiskt kan man säga, att en naturskyddsorganisations målsättning bör vara att göra sig själv obehövlig. Men tyvärr, tyvärr! Det målet måste betraktas som ouppnåeligt. Det kommer alltid att finnas destruktiva krafter i samhället som sörjer för att uppgifter icke kommer att saknas för organisationer av Sällskapets art. Dessa kommer att framdeles liksom i nuläget att behövas, för att värna "djur och växtliv ävensom naturminnesmärken", som det står i de första stadgarna. Nya uppgifter tillkommer fortlöpande, som kräver kraftfulla insatser för skydd och vård av vårt lands natur. Det mest närliggande exemplet därpå är den hänsynslösa giftspridningen i markerna, som utgör ett fruktansvärt hot mot intressant växtlighet och gör naturen ogästvänligare för både djur och människor.

Naturskyddets uppgift är i stort sett att rädda hotade naturvärden, vars spoliierande skulle innebära försämrade livsvillkor och minskad trivsel för befolkningen. Detta trots att de risker som nödvändiggör naturskydd i de flesta fall härrör från mänskliga aktiviteter. Ett enkelspårigt, ekonomiskt tänkande styr många gånger vad som sker. Samordning saknas, och

företag sättes igång utan hänsynstagande till följdverkningar inom andra områden, och i de ekonomiska kalkylerna finnes nästan aldrig naturförstöring med som minuspost. Att tillse att rättelse kommer till stånd i dessa avseenden bör vara viktiga uppgifter för befintliga naturvårdsorganisationer.

Att rädda landskapsbilden från att förfulas är en viktig del av naturskyddet. Med moderna maskiners hjälp sker förändringarna snabbt numera. Därför krävs skärpt uppmärksamhet från landets naturvårdare.

Något som i hög grad bidrar till att ge en vacker landskapsbild är de lövskogsområden som än så länge förekommer här och var i markerna. Man måste dock konstatera att om skogsbrukets företrädare och utövare icke ändrar inställning och arbetssätt, blir lövskog en sällsynthet ett par släktled fram i tiden. Här står naturvårdarna inför en verkligt svår uppgift. Lövskogshatet har nämligen blivit en modeinriktning inom skogsbruket.

Om en enskild skogsägare av intresse för lövskogsodling och för lövskog som biotop, låter vackert lövuppslag växa upp till lövungskog på en areal av ett par ha, har han enligt uttalanden av ansvariga representanter för den skogsvårdande myndigheten, gjort sig skyldig till en kriminell handling som bör beivras. Tillämpningsföreskrifterna till skogsvårdslagen medger icke ett sådant användande av marken. Konkret uttryckt: på god mark som är lämpad för gran, skall det i framtiden odlas gran och ingenting annat. Lövskogsodlingen bedömes vara lika olaglig, även om plantmaterialets härstamning är den bästa tänkbara och om marken är mycket lämplig för exempelvis björk eller asp. Icke heller ekonomiska, väl underbyggda kalkyler, som talar till förmån för lövskogsodlingen, kan av allt att döma ändra lagtillämpningen. Tvärstopp alltså i dagens läge för lövskogsförnyring!

Om lagtillämpningen icke uppmjukas har vi att emotse att landskapsbilden inom några decennier kommer att i hög grad domineras av mörka granbestånd. Ett alternativ till nuvarande omväxlande landskapsbild, som förvisso icke tilltalar naturvännerna och ej heller gynnar turismen inom landskapet och troligen ej heller skogsproduktionen sett på längre sikt. Så framstående forskare på det skogliga området som Erik Björkman och M. G. Stålfelt har gjort uttalande som talar därför. Den senare har i sin "Växtekologi," som handlar om balansen mellan växtvärldens produktion och beskattning (avkastning), inom flera avsnitt påtalat lövskogens markförbättrande egenskaper.

Under senare år har allmänheten börjat reagera mycket starkt vid upptäckten att naturförstöring är å färde. Detta är ett hälsotecken, som ger anledning till förhoppning inför framtiden. Offentliga naturvårdsorgan arbetar oftast både intensivt och effektivt. Frivilliga sammanslutningar sådana som Sällskapet för Naturskydd i Kristinehamn kompletterar dock i många fall de allmänna organen, icke minst genom att deras medlemmar sitter inne med stor kännedom om sina närområden. Det finns många exempel på att enskilda medlemmars initiativ lett till goda resultat.

"Värmland värt att vårda" är en slogan som under senare tid setts i otaliga sammanhang. Ett påpekande som förefaller självklart, men som är avsett att sporra till handling. Värmlands natur behöver både skydd och vård. För förverkligandet därav kan och bör organisationer som Sällskapet för Naturskydd kunna göra en god insats.